

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

لے کے ناں میں سوئے رب دا کراں کلام بیان
مہر محبت کرنے والا اُچا اُسدا ناں

دیوان گھائل

(ہندکو شاعری)

غلام رسول گھائل

(دوسرا ایڈیشن)

مرتب

محمد ضیاء الدین

گندھارا ہندکو اکیڈمی، پشور

جملہ حقوق بحق گندھارا ہندکو اکیڈمی محفوظ اُن

دیوان گھائل	نام کتاب
غلام رسول گھائل	شاعر
محمد ضیاء الدین	مرتبہ
ہندکو شاعری	موضوع
رضوان شہزاد	کمپوزنگ
سید سعید گیلانی	پروفنگ
علی اویس خیال	سیننگ
ثاقب حسین	سرورق
1963ء	اشاعت اول
2017ء	اشاعت دوم
F.67/17	جی ایچ اے اشاعت حوالہ
500 روپے	قیمت
گندھارا ہندکو اکیڈمی پشاور	پبلشر
جی ایچ اے لیزر پرنٹنگ پریس، پشاور	پرنٹر
978-969-687-051-7	ISBN No.
گندھارا ہندکو اکیڈمی، 2 چنار روڈ،	ملوئیں دا پتہ
آبدہ، یونیورسٹی ٹاؤن پشاور	

گندھارا ہندکو اکیڈمی پشاور

2- چنار روڈ، آبدہ، یونیورسٹی ٹاؤن، پشاور

091-9216223, 9216224

www.gandharahindko.com

ترتیب

نمبر شمار	عنوانات	صفحات
1	پک ضروری گہل - (محمد ضیاء الدین)	5
2	دیباچہ (ڈاکٹر الہی بخش اختر اعوان)	6
3	تعارف (فہمید آتش)	8
4	پیش لفظ (لال شاہ جگر کاظمی)	10
5	کلام سائیں ہدیہ تبریک	11
6	کلام لال شاہ جگر ہدیہ تبریک	13
7	کلام آغہ شیر شاہ سیفی ہدیہ تبریک	15
	حمد باری تعالیٰ	17
8	پہلا حصہ (ثناء و مناجات - نعتیہ کلام)	18
9	دوسرا حصہ (مجازی - حرفیاں)	90
10	تیسرا حصہ (متفرقات و بارہ ماہ وغیرہ)	182
11	سلام	189
12	غزلیات	192
13	متفرق	205

انتساب

جناب محمد آباد خاں۔ آباد

دے ناں

جناں نال منوں

ولی عقیدت اے

(گہائے)

ہندکو دا گھائل

گندھارا ہندکو بورڈ پاکستان، پشور ٹوں ایہہ اعزاز حاصل اے کہ ہندکو زبان دے اساتذہ ایچ شمار ہونے ولے شاعر جناب استاد غلام رسول گھائل اے پر وگرا ماں ایچ شریک ہوندے رہن۔ ہندکو دے حرفی گو مشاعریاں دی روایت ٹوں اگے ودھانڑے ایچ انہاں دا بڑا اہم کردار رہیا وے۔ انہاں دا کلام 1960ء دی دہائی ایچ ڈاکٹر الہی بخش اختر اعوان نے ”دیوان گھائل“ دے ناں نال شائع کیتا ایہ۔ ہندکو دی ترویج ایچ الہی بخش صیب دا بڑا اہم کردار رہیا وے۔ آپڑے ہندکو کلام دے شائع کرنے دا اہتمام کرنے دی بجائے انہاں نے اساتذہ دے کلام ٹوں شائع کرنے ٹوں ترجیح دتی۔ پہلے ایڈیشن دی کاپیاں لوکاں ٹوں دستیاب نیایاں، اسی کمی ٹوں پورا کر دے ہوئے گندھارا ہندکو اکیڈمی نے انہاں دے کلام ٹوں نوے سرے سی شائع کرنے دا اہتمام کیتے۔ اس کلام ٹوں ترتیب دینڑے ایچ منے خیال کیتا کہ پورے اہتمام نال انہاں دا کلام لوکاں تک پہنچ سکے۔

محمد ضیاء الدین

جنرل سیکریٹری، گندھارا ہندکو بورڈ پاکستان، پشور
چیف ایگزیکٹو کمیٹی، گندھارا ہندکو اکیڈمی، پشور

دیباچہ

ہندکو زبان ہندوپاک دی قدیم ترین زبانوں میں سے ہے۔ اگر غور نال ویکھا جاوے تا اے زبان پنجابی تے اُردو سی بھی پرائیں اے۔ پنجابی تے اس دی اک بدلی ہوئی صورت اے۔ پنجابی نوں ترقی دینوں والے تے اُس نوں پھیلاؤ والے مل گئے تے آج اُوزبان کافی ترقی کر کے ادبی زبان بن گئی اے۔ اسی طرح اُردو دی پیدائش بھی اسی ہندکو دے علاقے اچ ہوئی اے ہندکو نے آپڑا بوت سارا سرمایہ اُردو نوں دتا اے۔ اُس سی بعد اُردو اس علاقے چوکل کے لاہور پہنچی اے لاہور سی بعد دلی، دکن تے لکھنؤ وغیرہ اچ اس نوں ترقی کرنے دے موقعے ملین تے اے ترقی کر کے آج دُنیا دی وڈی زبان چوھک ہو گئی اے ہندکو زبان نے بھی کوئی تھوڑی ترقی نہیں کیتی۔ اس دے وچ ایسا ادب پیدا ہو یا اے ہونہ بھی دوسری ترقی یافتہ زبانوں دے ادب دے سامٹیں لتا جاسکدا اے۔ برے اے ہندکو زبان تے ادب دی بد قسمتی وی اے کہ اس زبان دے استادوں دا کلام سینہ بہ سینہ چلا اے۔ لیکن کسی استاد دا کلام نہ کسی ہک شخص نوں یاد اے تے نہ او کسی کتابی شکل اچ محفوظ اے جس دا نتیجہ اے وے کہ دوسری زبانوں دے ادب دے مقابل اچ ساڈی زبان دا کوئی بھی ادبی سرمایہ پیش نی کیتا جاسکدا۔ کسی زبان دے ادب نوں ترقی دینے دے واسطے ضروری اے کہ اُس دا سارا ادب کتابی صورت وچ محفوظ ہووے۔ تاکہ نویں ادیب تے شاعر اُناں سی فائدہ اٹھاوان تے اس طرح زبان دے ادب نوں زیادہ سی زیادہ مالدار کرن۔ ہندکو زبان دی ترقی رک جانے دی سب سے وڈی وجہ اے وے کہ ساڈا ہندکو ادب سرمایہ ضائع ہو یا اے تے دوسرے اس دی ترقی واسطے کوئی خاص منظم کوشش نہیں کیتی گئی۔

بزم شعور ہندکو نے اس عظیم کم نوں اُپڑے زے لیتا اے اے بزم نہ صرف مشاعرے کروا کے لوکاں دی توجہ اس زبان تے اس دے ادب وں کر رہی اے تے نویں شاعران دی حوصلہ افزائی کردی اے۔ بلکہ اُپڑی خاص نشستوں وچ اس زبان دے مختلف مسلیاں تے غور و فکر کر کے اُناں داخل تلاش کردی اے۔

اس سلسلے وچ دوسرے کتاں دے علاوہ بزم نے گزرے ہوئے استاداں دے حالات زندگی تے اُناں دا کلام اکٹھا کرنا شروع کیتا اے تاکہ اناں نوں ترتیب دے کے باقاعدہ شائع کیتا جاوے۔
 بزم دا ہک شعبہ اس زبان تے ادب دے متعلق تحقیقات پیا کر دا اے۔ کیونکہ اَجے تک کسی گزرے ہوئے استاد دا اتنا کلام جمع نہیں ہو سکا کہ اس نوں کتاب دی شکل وچ چھاپا جاوے۔ اس وسے فی الحال بزم دے بانی بابائے ہند کو استاد غلام رسول گھائل دا کلام اناں سی حاصل کر کے چھاپا جا ریا اے۔ کیونکہ بابائے ہند کو اس وخت حیائٹن۔ اس واسطے سائیں بڑا اصرار کر کے اناں کو لو اناں دا کلام حاصل کیتا اے۔ تے اے مجموعہ بزم شعور ہند کو ادب دی پہلی پیشکش اے۔ بابائے ہند کو کسی تعارف دے محتاج نیگے نہ اناں دے کلام نوں کسی تعریف دی ضرورت اے کیونکہ:-

‘‘مُشک آنست کہ خود ہوید نہ کہ عطار بگوید‘‘

برے اُس رسم نوں جناب آتش فہمید نے تعارف لکھ کے تے جناب آغا سید لعل شاہ جگر کاظمی (خاقانی سرحد) نے کلام تے تبصرہ کر کے پورا کیتے اے اسی بعد میرا کینیٹر اس سورج دے اگے ڈیوا بانئیں۔

الہی بخش اختر اعوان

ایم اے (اُردو، فارسی) ایچ۔ ایم۔ ایم۔ ٹی۔ آئی (امریکہ)

ڈبلیو۔ پی۔ ای۔ ایس

لکچرار گورنمنٹ کالج پشور

(صدر بزم شعور، ہند کو ادب پشور)

صدر بزم لطافت پاکستان، صدر شہستان ادب پشور

نائب صدر بزم غالب پشور، نگران آل پاکستان شاہین لٹریٹری سوسائٹی

تعارف

پشور دے ہند کو پسند طبعے وچ اُستاد غلام رسول گھائل صیب دی شخصیت محتاج تعارف نیگی۔ اکثر اخباراں وچ اناں دیاں حرفیاں چھپ دیاں رہندیاں۔ مشاعریاں وچ لوکاں سی داؤتھسین حاصل کردے رہندیں۔ ریڈیو مشاعرے وچ بھی اناں دا ناں شامل ہوندے۔ ہند کو ادب دی ترقی و بہبودی واسے اناں نے انتھک کوشش کیتی اے۔

اناں دے اباؤ اجداد بابر شہنشاہ دی فوجاں نال افغانستان چو آئے آئے۔ اے مُغل قبیلے نال تعلق رکھدیں۔ فتح ہندوستان دے بعد پشور دی خوشگوار آب و ہوا سی متاثر ہو کے اُتھے ای مستقل سکونت اختیار کر لیتوئے۔

استاد غلام رسول صیب ۱۹۱۳ عیسوی وچ قصہ خوانی دے علاقے وچ غلام حسن دے کہار پیدا ہوئے۔ چونکہ بچپن وچ ای والدین دا سایہ سرسی اُٹھ گیا آیا۔ ہوش سنبھال دیاں ای تلاشِ معاش دی فکر پے گئی۔ ایہوجہ ائی کہ اناں دی خاطر خواہ تعلیم بھی نہ ہو سکی۔ کہندین کہ گوشت سڑ بھی جاوے تا دال سی پھیر بھی اچھا ای ہوندے۔ اُستاد صیب بھی گو کہ فکر معاش وچ بُری طرح پھسے ہوئے آئے پھر بھی اناں دا دل غنی آیا۔ شعر و سخن نال جیدی محبت اناں دے ورثے وچ آئی ائی۔ آخر رنگ لیائی تے ۱۵ سالوں دی عمر وچ شعر کہنوں شروع کر دیتوے۔ اُستاد شیر شاہ صیب سیفی (مرحوم) دی شاگردی وچ داخل ہو گئے۔ چونکہ بچپن سی طبع راغب ائی بوت جلدی استاد دے منظور نظر ہو گئے۔

اُناں دناں وچ ہند کو شاعری دا بڑا رواج آیا۔ ہفتہ واری مشاعرے ہوندے آئے تے تے تے تے تے، چار (۴) چار دن لگا تار مشاعرے ہوندے رہندے آئے۔ ہند کو دے غالب یعنی استاد احمد علی سائیں (مرحوم) صیب اُناں دناں وچ زندہ آئے۔ سیفی شاہ صیب دے استاد آئے۔ اُناں دی صحبت نے بھی اُستاد غلام رسول صیب دے شوق نو جلادتی۔ سید آغلال شاہ کاظمی جگر صیب بھی اُناں دناں وچ ہند کو کلام کہندے آئے تے وقت دے استاد آئے۔ چووی (۲۴) سال تک استاد صیب سی مستفید ہوندے رہے۔

پرانڑیں ہندکو دے شاعران چو ہنڑ استاد وحشی صیب تے ساڈے استاد صیب (اللہاناں نوں جیندا رکھے) اجلا بقید حیات اُن۔

استاد سیفی صیب دی وفات دے بعد استاد غلام رسول گھانٹل صیب نے ہندکو ادب دی خدمت دے بزم شعور (ہندکو ادب) دی بنیاد رکھی۔ اک وڈا کم انان نے اے بھی کیتا اے کہ ہندکو دے شیکسپیئر۔ یعنی جناب احمد علی صیب سائیں جس دی قبر دا نام و نشان بھی مٹ گیا آیا۔ نویں سرے سی پکی ہنڑ وائی تے اُتھے اک مشاعرہ وی کرایا۔ اس کم وچ صرف آغہ محمد صیب جوش نے ساڈے استاد صیب دی مدد کیتی آئی۔

ہندکو ادب دی تاریخ بہت پرانڑی اے۔ اُردو دی پیدائش سی بھی بہت پہلے ساڈی زبان مکمل آئی۔ تے تدی پشاوریاں سی دا تحسین لیدی لے رہی اے۔ استاد رمضو، استاد سائیں صیب، شیر غلام، مہین، بردا، ناتوان، عبداللہ، سیفی شاہ تے ہور بوت سارے استاد گزرین اُناں دا کلام ہنڑ بھی بوت سارے لوکاں دے دلاں تے لکھیا ہوئے۔ پراجا نکل ہندکو تاریخ کوئی چیز کتابی صورت وچ نہیں آئی۔ اسی طرح اے سعادت بھی ساڈے استاد صیب نوں ہی حاصل ہوئی اے۔ اس کتاب دے شائع ہونڑ دے بعد کوشش کرساں کہ اڑے پھراواں دی خدمت وچ دوسرے اُستاداں دا کلام بھی پیش کراں۔

استاد صیب نے ہندکو ادب واسے جو خدمت کیتی اے گوکہ لوکاں دی نظراں جو پوشیدہ اے۔ پر جیڑا درخت اُناں نے لایا اے امید اے کہ او خوب پھلسی تے اُسدیاں جڑاں بوت مطبوظ ہوسن۔ انشاء اللہ مئے اس کتاب نوں چار حصیاں وچ تقسیم کیتا اے پہلا حصہ مناجات و نعتیہ کلام دا اے۔ دوسرے حصے وچ اُناں دا مجازی کلام تے تیسرے حصے وچ بارہ ماہ متفرقات تے چوتھے حصے وچ غزلاں (یعنی جدید ہندکو) اس کتاب دی ترتیب بھی مئے قافیہ دار کیتی اے تے اس طرح الف سی ی تک دے قافیے اس کتاب وچ شامل کیتے گئے۔ اُناں دا باقی ماندہ کلام بھی عنقریب سواڈی خدمت وچ پیش کرساں۔

آخر وچ میں جناب خادم حسین ملک صیب دا بھی شکریہ ادا کرناں جنان نے اس کتاب دی تکمیل وچ میری بڑی مدد کیتی اے ورنہ..... من آنم کہ من دانم

احقر

فہمید آتش (بی اے)، ۲۲ مئی ۱۹۶۳

پیش لفظ

زیر نظر کتاب غلام رسول گھائل دی لکھی ہوئی میریاں نظراں سی گزری اے، تھو تک منے اس کتاب دا مطالعہ کیتا اے، اے ویکھ کے میری طبیعت بوت خوش ہوئی اے کہ زبان دا اسلوب بیان خالص ہندکو اے تے روزمرہ بلکل ٹھیٹھ پشوری لہجے وچ اے۔

منے بوت سارے شاعران دا کلام سنڑے، جیڑے دعویٰ تا ہندکو دا کردین، مگر اکثر پنجابی الفاظ استعمال کردین۔ منوں پنجابی زبان نال چڑھنگی تے نہ میں پنجابی دا مخالف آں پر کسی زبان نوں محفوظ کرنیں واسے اے ضروری اے کہ اُسدا لب و لہجہ تے روزمرہ بلکل خالص ہووے تا کہ زبان دی وحدانیت قائم رہ سکے۔ بلکہ میں موجودہ ہندکو لکھڑیں والیاں نوں بھی اے مشورہ دیساں کہ او زبان دی صحت دا خاص خیال رکھن۔

تے میری طبیعت نوں زیادہ خوشی اس گل دی ہوئی اے کہ ساڈے محبوب ہندکو ادب نوں کتابی صورت وچ لوکاں دے سامنڑیں لیا نڑے دی کوشش کیتی گئی اے، تے اس کوشش و سہ گھائل لائق تحسین اے بلکہ اس دی خوش قسمتی اے کہ اُسدی زندگی وچ ای اس دا کلام شائع ہو رہیا اے۔ نیں تے ساڈے ملک دی اے بڑی وڈی بد قسمتی اے کہ ساڈے شاعروں دا کلام اُناں دی موت دے بعد ای طباعت دے دروازے تک پہنچ دا اے بلکہ اکثر داتے ضائع ہی ہو جان دے۔ میری اے دلی خواہش اے کہ اس محبوب زبان وچ کتاباں لکھیاں جاوون تا کہ کسی بیرونی زبان بطور نمونہ اسی دی تے کچھ پیش کر سکیں۔

سید جگر کاظمی (خاتانی سرحد)

خاتانی سرحد۔ سید لعل شاہ کاظمی جگر

۲۲ مئی، ۱۹۶۳ء

ہدیہ تبریک

کلام

جناب احمد علی سائیں
ملک الشعراء ہندکو

خال پیشانی وچ چمکدا اے
یا کوئی مشتری زہرہ جبین اُتے
اندر کجے دے چور سلام دا اے
یا کوئی ہندکو آیا گنیا اے دین اُتے
یا نشانی پر طاؤس دی لیا کے
کسی طفل نوں رکھیا اے یسین اُتے
یا مؤذن مسجد بلال سائیاں
نقطہ نوں دا آیا مبین اُتے

.....

کس نے نعلیناں دے نال جا کے
قدم دھریا سی عرش برین اُتے
کہیڑے عرب دا دین سالار آیا
اک لکھ چوی ہزار دے دین اُتے
سایہ کس بے سایہ دا فلک نے بی
تکلیا نین سی روئے زمین اُتے
ابتدائی ستارے دا نور سائیاں
آیا کس نورانی دی جبین اُتے

.....

ہدیہ تبریک

کلام

جناب سید آغل لال شاہ صیب کاظمی
المخلص بہ ”جگڑ“ خاقانی سرحد

راز معلوم اے ہور کس نون
سر حق دا رکھدیاں اے راز اکھیاں
اگے گیاں مقام محمود کولوں
ہویاں واقف راز و نیاز اکھیاں
اکھیاں جاؤن قربان اناں اکھیاں تو
جیہڑیاں اکھیاں ہویاں ممتاز اکھیاں
اڑے جگر دل اوہ کھیڑا دن ہو سی
جد کے پھیر سی اوہ بندہ نواز اکھیاں

.....

سجدہ گذاریا قدسیاں نے
ظاہر آدم نون پر کس دے نور آگے
رحمت عالم دا پایا خطاب کس نے
کوٹو عزیز اے رب غفور آگے
کس دے نور دے ذرے نے پھوک دتی
چشم ذدن میں ہستی طور آگے
جگر پڑھ درود اُس شاہ اُتے
آیا بعد پر ہویا ظہور آگے

.....

کلام سیفی

بطور عقیدت و تبرک

جناب استاد شیر شاہ صیب سیفی دا کلام

دیکھیا جس وقت میں غور کر کے
حرفِ میم دا الف شیدا دسیا
مخفی راز جد کھلیا تا میم وچ بی
الف نور دا جلوہ نما دسیا
الف مالک یوم النشور ہے تا
میم شافی روزِ جزا دسیا
سینتی احمد توں صدق دے نام جد کے
پردہ میم دا چکلیا، خدا دسیا

.....

روضہ میم دی آستاں بی
بڑھ کے منصب عرشِ عظیم سی اے
درِ میم دا سائل یقین کر لے
اعلیٰ خسرو ہفت اقلیم سی اے
سرِ الف مخفی سرِ میم وچ اے
بٹڑ دا الف بناں سرِ میم سی اے
مہک جنت دے گلاں وچکار سینتی
راہِ میم دا بوئے نسیم سی اے

.....